

Comissió
Interuniversitària
de Llenguatge
Administratiu
i Jurídic

Actes de la V Jornada (15 d'abril de 2005)

Confonem gènere i sexe?

Llenguatge no sexista: fenomen, límit i aplicació

El tractament del gènere en les denominacions d'oficis i càrrecs

Montserrat Serra

TERMCAT, Centre de Terminologia

1 Introducció

M'estalviaré de fer una introducció sobre el tema del sexisme en el llenguatge, i parlar de les línies de recerca i treball per a l'ús d'una llengua no discriminatòria, perquè a hores d'ara ja deveu haver interioritzat prou bé la qüestió i els problemes que es plantegen.

Aquesta tarda, en el bloc d'experiències i aplicacions, hem d'explicar la nostra experiència pràctica en l'aplicació d'un llenguatge no sexista, un cop ha quedat clarament exposat el fenomen i se n'han explorat els límits. Entenc que no ens han demanat que fem cap aportació ni proposta de caràcter teòric, sinó més aviat que presentem com des del nostre lloc de treball resollem els problemes que se'ns plantegen, amb el benentès que tots nosaltres tenim assumida la voluntat de fer servir una llengua que reflecteixi el nostre pensament no sexista, ni discriminatori en cap àmbit ni nivell. Perquè la llengua *per se* no és sexista ni racista, la llengua reflecteix el pensament —l'estructura mental— del qui la utilitza.

En el meu cas, l'objecte de la meva feina és el component lèxic dels llenguatges d'especialitat, és a dir, la terminologia i, més concretament, el treball terminològic sistemàtic o sectorial. El treball terminològic sectorial és un treball de recerca, generalment plurilingüe, sobre el conjunt de termes d'un domini o un subdomini d'especialitat: trobar els conceptes, classificar-los, definir-los i anomenar-los. Tot això acaba prenent forma de lèxic, diccionari, glossari, etc.

I com que l'objecte de la feina del TERMCAT és el lèxic especialitzat per la temàtica, parlaré de la feina feta amb el conjunt de termes que designen professions i càrrecs pel que fa a l'ús d'un llenguatge no discriminatori i, específicament, no sexista. Això es concreta en el recull sistemàtic i la fixació de les formes masculina i femenina de totes les denominacions d'oficis, càrrecs, titulacions, funcions, etc. Aquesta intervenció s'ha dut a terme des de l'inici del Centre i es va fer sistemàtica amb motiu de l'elaboració del *Diccionari de les ocupacions*.¹ Tanmateix, no es va acabar amb la publicació d'aquesta obra, sinó que continua a mesura que cal anar normalitzant noves professions.

A primera vista la qüestió del nom de les professions pot semblar excessivament específica, amb relació a la temàtica general del llenguatge no sexista que s'està tractant avui aquí, i sobretot pot semblar secundària, però no ho és:

- D'una banda, perquè és un camp lèxic particularment important si es té en compte que afecta qualsevol àmbit d'activitat i qualsevol camp de coneixement, i perquè és notablement productiu, ja que contínuament apareixen noves professions i càrrecs.
- D'una altra, perquè té una gran importància en la vida de les persones. Tothom té un paper o un altre en el món socioeconòmic i laboral, és a dir, tothom (o gairebé tothom) ha

¹ *Diccionari de les ocupacions*. Barcelona: TERMCAT, Centre de Terminologia; Generalitat de Catalunya. Departament de Treball i Indústria, 2004.

de guanyar-se la vida, tothom forma part del mercat de treball i s'identifica amb alguna ocupació.

- I, finalment, perquè és el conjunt més important de termes en què es dona la correspondència gènere gramatical / sexe del referent. Així, l'estudi d'aquest camp permet de comprendre alguns dels aspectes ideològics i de l'evolució de les actituds i els valors de la societat en què vivim.

Per tant, en tota aquesta línia de recerca i de treball sobre el sexisme en el llenguatge, considerem que els noms de les professions són un aspecte bàsic. En aquesta comunicació em proposo d'il·lustrar, amb exemples, el treball que el TERMCAT ha dut a terme en aquest àmbit i els criteris (implícits i explícits) que el sostenen.

2 L'estandardització de denominacions d'oficis i càrrecs

La consciència de les transformacions amb relació a l'exclusió històrica de la dona de molts camps d'activitat social és el motor principal de la necessitat de regularitzar formalment el gènere en els termes relatius a oficis i càrrecs. Aquesta necessitat, però, ha estat entesa des de diverses perspectives i ha donat lloc a una certa controvèrsia i debat entre dues maneres de respondre lingüísticament a la incorporació creixent de la dona a tota l'amplitud de la vida social. En el si del mateix conjunt de persones sensibilitzades pel tema, hi ha posicions a favor i en contra de la feminització d'aquest tipus de denominacions mitjançant una marca gramatical de femení diferenciada del masculí, que n'indiqui el gènere gramatical.

Una posició defensa que el masculí neutralitza la diferència, i el femení la marca. Els noms de professions expressen una funció que resta invariable, independentment de la persona que l'ocupa. Especificar la marca de femení s'associa a la idea que la feminització treu categoria a les dones que accedeixen a professions i oficis tradicionalment masculins, sobretot quan es tracta de professions superiors, ben remunerades o prestigioses, i que aleshores l'estatus en surt devaluat. Per tant, des d'aquesta posició es proposa d'utilitzar la forma masculina per referir-se als dos sexes.

L'altra posició reivindica l'explicitació del gènere, l'ús de marques de femení que permetin a les dones reconèixer-se com a dones. A més, des d'aquesta perspectiva, fer explícit el gènere femení esdevé un mecanisme de conscienciació i, per tant, motor de canvi de situacions socials anòmales.

Al capdavant, tot plegat és una qüestió d'actituds. La designació d'una manera o d'una altra no tindria importància si no fos pel fet que designar en masculí una professió quan l'exerceix una dona (dir d'una dona que és *metge*, *advocat* o *director general*) és fruit de la supremacia històrica dels homes. En aquest sentit, la correcta adequació de la llengua és un indicador més de l'evolució de la societat.

El projecte d'elaboració del *Diccionari de les ocupacions* (un projecte molt antic sorgit de l'antic Departament de Treball de la Generalitat de Catalunya) va servir d'excusa per emprendre un treball sistemàtic de regularització i fixació de les denominacions d'oficis, professions, càrrecs, funcions, etc. En tot aquest treball s'ha aplicat el criteri general d'explicitació del gènere, d'ús de marques gramaticals de femení per referir-se a dones; que és, d'altra banda, el que requereix una estructura gramatical completa.

Les feines de regularització i fixació inclouen, d'una banda, l'actualització de nomenclatura d'oficis i càrrecs exercits tradicionalment només per un dels dos sexes i que per tant només tenen una denominació, en masculí o en femení. I de l'altra, la fixació de les denominacions de noves professions, que implica establir-ne les formes masculina i femenina (en els casos, és clar, que sigui pertinent).

Pel que fa al primer aspecte, l'actualització de nomenclatura, que és bàsicament del que parlarem aquí, s'ha aplicat el criteri general de regularitzar gramaticalment l'expressió del

femení i del masculí seguint el criteri que ja va deixar traçat l'Institut d'Estudis Catalans en l'elaboració del diccionari normatiu: «Es regularitzaran a 'm i f' tots els noms d'oficis, càrrecs, titulacions, etc. (...) vigents actualment i no restringits institucionalment solament a un dels dos sexes».² Tota aquesta tasca de normalització terminològica del gènere, en el cas del TERMCAT, ha comptat amb la sanció del Consell Supervisor, que és l'organisme que s'ocupa de la normalització formal de la terminologia catalana i que està format per membres de l'IEC i per membres del TERMCAT.

Així, pel que fa a la **feminització** de professions exercides tradicionalment per homes, els problemes o restriccions no solen ser lingüístics sinó sociològics.

Hi ha el cas, per exemple, dels femenins de dues terminacions, la regular, que afegeix *-a* al masculí, i la que hi afegeix el sufix *-essa*. Quina forma cal triar?³

<i>Masculí</i>	<i>Femení</i>
advocat	advocada/advocadessa
doctor	doctora/doctoresa
alcalde	alcalde/alcaldesa
cònsol	cònsol/consollesa
poeta	poeta/poetessa
ambaixador	ambaixadora/ambaixadriu

Lingüísticament, totes dues opcions són igual de bones. En aquests casos, s'ha observat la preferència dels parlants per les terminacions regulars en *-a*, i que els femenins acabats en *-essa* sembla que estan connotats negativament, ja que s'associen a l'accepció «muller de», tot i que també hi ha «mullers de» construïdes amb la terminació regular *-a*, com és el cas de *secretari/secretària*.

Així doncs, s'ha decidit de prioritzar la forma femenina més regular. L'altra forma també es recull, però no de forma independent, sinó en una nota, per simple raó d'economia. Així és com es representa el resultat d'aquesta decisió:⁴

advocat -ada *m i f*

sin. compl. **lletrat -ada** *m i f*

Persona que assessora sobre qüestions de dret i dirigeix i defensa els interessos d'altri, especialment en causes i judicis davant els tribunals.

Nota: També té la flexió de femení *advocadessa*.

alcalde *m i f*

sin. compl. **batlle -essa**

Persona que presideix una corporació municipal i dirigeix el govern i l'administració municipals.

Nota: També té la flexió de femení *alcaldessa*.

² INSTITUT D'ESTUDIS CATALANS. *Documents de la Secció Filològica III*. Barcelona: Institut d'Estudis Catalans, 1996. (Biblioteca Filològica; XXX).

³ Perquè en terminologia cal triar. En la llengua general, la sinonímia es considera una riquesa de la llengua, i com a tal cal preservar-la. En terminologia, en canvi, es recomana de tendir a la biunivocitat, és a dir, a la relació un concepte, una denominació. Així doncs, quan hi ha sinònims, convé triar-ne un i presentar-lo com a preferent. Els altres, o bé ni es recullen (per la raó que sigui), o bé es presenten com a opcions secundàries o complementàries.

⁴ En un diccionari és molt important la manera de presentar les informacions, perquè amb un cop d'ull, a l'engròs, ja es puguin entendre coses: l'entrada, en negreta; la categoria gramatical, en cursiva; les abreviacions utilitzades; etc. Perquè un diccionari no es llegeix com un llibre, sinó que es consulta, s'hi busquen coses concretes: com s'escriu una paraula, algun tret de la definició, un equivalent en una altra llengua, etc. Per això també és important llegir-se les introduccions dels diccionaris.

Un altre conjunt de termes que il·lustra la normalització terminològica del gènere és el cas dels oficis i càrrecs religiosos, en què s'han hagut de prendre en consideració diversos aspectes socials, vinculats a les esglésies específiques. No s'han tractat tots els oficis i càrrecs religiosos, sinó només els que pertanyen a religions amb tradició a Catalunya, bàsicament les diverses confessions cristianes i, en menor mesura, l'islamisme i el judaisme.

Així doncs, els càrrecs propis només de l'Església catòlica, o d'altres religions que restringeixen institucionalment un ofici, funció o càrrec al sexe masculí, es mantenen únicament com a formes masculines. Per exemple, *arxipreste*, *internunci*, *papa*, *rector*, *rabí* o *imam*.

En canvi s'ha regularitzat la forma femenina d'aquells oficis o càrrecs religiosos que poden ser exercits també per dones. És el cas d'alguns càrrecs propis de diverses esglésies cristianes, algunes de les quals estan obertes a l'exercici de la dona, com ara l'anglicana. Tenen regularitzada la forma femenina, doncs, càrrecs com *arquebisbe -essa*, *bisbe -essa*, *canonge -essa*, *pastor -a*, *protestant*, *sacerdot -essa* o *sagristà -ana*.

Vegeu un exemple de com es representa en un article de diccionari:

bisbe -essa *m i f*

es obispo

fr évêque

en bishop

Sacerdot que ha rebut l'ordenació episcopal a les esglésies cristianes i que és instituït pastor d'una diòcesi amb la funció de regir, ensenyar i santificar el poble.

El cas complementari de la feminització d'oficis i càrrecs és la **masculinització**, i s'aplica en els casos de professions exercides tradicionalment per dones. Cal dir que moltes denominacions d'oficis tradicionalment femenins ja compten normativament amb forma masculina i femenina, el que passa és que la forma masculina és poc usada i la femenina funciona com a forma no marcada. En són exemples, *bibliotecària*, *infermera*, *manicura*, professions que encara avui són exercides majoritàriament per dones.

Hi ha casos, però, en què la masculinització és lingüísticament complexa. Un exemple clàssic que es va plantejar al Consell Supervisor és el de la persona que acull, atén i informa els assistents a una fira, un congrés, un esdeveniment social, etc., és a dir, quin ha de ser el masculí d'*hostessa*.

hostessa *f* → masculí: *hostès*?

El Consell Supervisor va aprovar la forma regular *hoste*, paral·lela a l'*hoste* «persona que hostatja algú a casa seva». La forma que fa la regressió a partir del femení (*hostès*), com si el femení estigués format amb el sufix *-a* i no amb *-essa*,⁵ es va considerar lingüísticament inadequada, i a més sembla que té connotacions pejoratives.

hoste -essa *m i f*

es azafata

fr hôtesses

en hostess

Persona que acull, atén i informa els assistents a una fira, un congrés, un esdeveniment social, etc.

Nota: Les equivalències recollides són únicament aplicables a persones del sexe femení.

A partir d'aquí podem formar *hoste -essa de terra* («persona empleada d'una companyia aèria que s'ocupa d'atendre els passatgers a l'aeroport»), *hoste -essa de vol* (com a sinònim

⁵ De fet, *hostessa* és un derivat d'*hoste*, amb l'addició del sufix *-essa*.

complementari de *tripulant de cabina de passatge*) i, si es vol especificar, *hoste -essa de fires* o *hoste -essa de congressos*.

Un altre exemple, si bé no es pot considerar estrictament una ocupació perquè no és treball a canvi de remuneració, és el de la masculinització de la forma tradicional *mestressa de casa*. Efectivament, la imatge d'un pare quedant-se a casa per tenir cura de la casa i dels fills, tot i ser molt minoritària, és cada cop menys insòlita.

Òbviament, l'estudi d'aquest cas no obeeix a una demanda social (la llengua ha resolt la qüestió amb altres recursos), però els contextos especialitzats, com ara l'estadística, necessiten tenir etiquetes unívokes.

Per a aquest cas es van plantejar diverses alternatives: *amo de casa*, *mestrès de casa*, *responsable de casa*, *responsable domèstic* i *home de casa*. Tanmateix, es va aplicar el mateix recurs que al cas paral·lel d'*hoste hostessa* i es va aprovar la forma *mestre de casa*.

Es va recórrer a l'especialització de la forma primitiva,⁶ perquè en mantenir-se el mateix radical, la forma femenina i la masculina s'identifiquen més fàcilment com a paral·leles.

En tot aquest procés que estem exemplificant d'adequació de la llengua a la realitat social, o de posada a punt de la llengua per a properes realitats socials, tenim un altre cas, que és el de les **formes històriques** en recessió en un o altre gènere, algunes corresponents a oficis poc freqüents, però dels quals es regularitza el gènere perquè sempre cal preveure la necessitat de designar tant el masculí com el femení.

Per exemple, les professions de la indústria del suro, de gran tradició a Catalunya, però que avui responen a una activitat molt limitada: *bullidor*, *capejador*, *desemboscador*, *pelador*, *taper*, *toscador*. Hi ha professions, en canvi, que semblava que estaven en perill d'extinció i avui reviscolen. En són exemples, *ferroveller* (que ha passat a ser un ofici ecològic, pel que implica de reciclatge), o les professions relacionades amb els cavalls i altres animals de bast (*cabestrer*, *guarnimenter* o *baster*) que tenen nova vida gràcies a l'esport, o el cas d'oficis que es mantenen gràcies a les fires d'artesanía i els mercats medievals.

En tots aquests casos, lingüísticament, s'ha regularitzat el gènere afegint a la forma masculina els sufixos corresponents (perquè normalment s'ha tractat de feminitzar). Ara bé, hi ha casos terminològics en què és preferible regularitzar el gènere recorrent a noves denominacions, amb més possibilitats d'implantació i viabilitat que les formes heretades històricament.

És el cas d'*acompanyant -a*, denominació que s'ha normalitzat com a alternativa a les formes femenines tradicionals *dama de companyia* i *senyora de companyia*. O el cas de *majordom -a*, denominació normalitzada, preferent a la tradicional *governanta*.

I a l'inrevés, *home granota*, en què no s'ha regularitzat el gènere recorrent a una *dona granota*, sinó que els especialistes van considerar que no era una forma pròpia del llenguatge especialitzat sinó més aviat de la llengua general, i que en els àmbits d'especialitat ha estat clarament substituïda per *escafandrista* (*m* i *f*).

En tots aquests casos, es mantenen les denominacions tradicionals com a sinònims complementaris, perquè generalment són formes que es documenten als diccionaris generals, tant en català com en altres llengües.

escafandrista *m i f*

sin. compl. **home granota** *m*

es escafandrista; hombre rana [*m*]

fr scaphandrier; homme grenouille [*m*]

en diver; frogman [*m*]

Persona que duu a terme salvaments i tasques diverses submergida amb un escafandre autònom.

⁶ *Mestressa* és un derivat de *mestre*, amb l'addició del sufix *-essa*, documentat des del segle xv.

3 Altres intervencions

Fins aquí hem repassat tot de processos de normalització i adequació de denominacions d'oficis i càrrecs. Ja hem dit al començament que aquest és un tema important en tota la línia de treballs encaminats a intervenir en la llengua per fer-la més neutra, modificant-ne les estructures i les unitats lingüístiques, i, d'aquesta manera, prendre consciència de les diverses formes en què es mostra la discriminació i sentir-nos impulsats a actuar en conseqüència. Intervenir en la llengua, en el seu component lèxic i en particular en la terminologia, ens fa estar alerta sobre una realitat social que cal canviar.

Tanmateix, la intervenció en el component lèxic de les llengües d'especialitat no s'acaba en els noms de professions. La necessitat d'expressar-se en una llengua no sexista crea necessitats denominatives a les quals cal donar resposta. Una de les estratègies típiques per evitar un llenguatge sexista és l'ús de formes genèriques, abstractes o col·lectives, que fan referència a persones o a grups sense especificar si són homes o dones. Són les paraules del tipus: *ciudadania*, *personal* o *jovent*.

De la necessitat de trobar aquest tipus de denominacions genèriques que tant puguin referir-se a homes com a dones, us voldria presentar un exemple que s'ha tractat recentment al Consell Supervisor del TERMCAT. És el cas de la necessitat de trobar un adjectiu neutre que faci referència al pare i a la mare considerats com un grup. Aquesta necessitat, també cal dir-ho, és importada, com tantes altres. En català, tenim les formes *patern* o *paternal* («pertanyent al pare») i *matern* o *maternal* («pertanyent a la mare»), però normativament no hi ha cap forma que faci referència a tots dos progenitors alhora o a un i altre indistintament. Però l'anglès té l'adjectiu *parental*. Aquest adjectiu procedeix del llatí *parentalis* («pertanyent al pare i a la mare»), i es va considerar necessari adoptar-lo en català. D'altra banda, ja es documenta en algunes obres lexicogràfiques catalanes (com el *Gran Larousse català* o el *Gran diccionari 62 de la llengua catalana*) i també es recollirà a la segona edició del diccionari normatiu.

El cas d'aquest manlleu de l'anglès (*parental*) es va tractar perquè és un adjectiu que forma part d'altres adjectius com ara *homoparental* («relatiu a la parella homosexual, masculina o femenina, amb un o més fills biològics o adoptius»), i els termes relacionats *homoparentalitat* i *família homoparental*. L'estudi d'aquests termes es va fer amb motiu de l'avantprojecte de llei que permet que les parelles homosexuals adoptin infants com a parella, o que un membre de la parella adopti els fills de l'altre. I es va demanar al Consell Supervisor que determinés si aquestes denominacions eren adequades i, en tot cas, que fixés les denominacions que considerés preferibles per referir-se a aquests conceptes.

família monoparental f

Família en què només conviuen o bé el pare o bé la mare amb un o més fills.

família homoparental f

Família constituïda per una parella homosexual, masculina o femenina, amb un o més fills biològics o adoptius.

família heteroparental f

Família constituïda per una parella heterosexual amb un o més fills biològics o adoptius.

De les alternatives plantejades es va aprovar la denominació *família homoparental* i els termes relacionats *homoparental* i *homoparentalitat*. Són calcs de l'anglès construïts sobre l'adjectiu *parental*. Es va descartar la forma alternativa *família homosexual*, menys precisa perquè només remet al concepte de *sexualitat* (mentre que *homoparental* remet al concepte de *paternitat*). L'altra forma plantejada, *família homoconjugal*, també es va considerar semànticament inadequada, ja que posa l'èmfasi en els cònjuges i no en els pares.

El Consell Supervisor també va aprovar els termes *família heteroparental*, *heteroparental* i *heteroparentalitat*, per completar la sèrie terminològica, encara que el seu significat quedi

recollit en el concepte tradicional de família, perquè és previsible que calgui fer-ne ús com a conceptes semànticament relacionats dels altres.⁷

4 Perspectiva

Hem vist la importància de la terminologia, en general, i del treball terminològic, en particular, en l'adequació de la llengua a una realitat social que volem que sigui d'igualtat d'oportunitats entre homes i dones. Creiem que la llengua ha d'estar preparada per a realitats socials canviants, que els que la tenim com a objecte de treball l'hem de dotar d'eines i recursos perquè ella sola (els seus parlants sols) es pugui adaptar amb normalitat i amb naturalitat als canvis. Ara bé, també creiem que canviant i adequant la llengua no podem seure i reposar, perquè a la societat encara hi ha moltes actituds i moltes accions *inadequades* que haurien de canviar.

Citació recomanada

SERRA, Montserrat. «El tractament del gènere en les denominacions d'oficis i càrrecs». A: *Confonem gènere i sexe? Llenguatge no sexista: fenomen, límit i aplicació* [en línia]. V Jornada de Llenguatge Jurídic i Administratiu Universitari. Universitat de Barcelona, 15 d'abril de 2005. Barcelona: Universitat de Barcelona. Serveis Lingüístics, 2007. <www.ub.edu/sl/cilaj/actes/VJornada/7_Serra.pdf>.

Montserrat Serra. Llicenciada en Filologia Catalana i màster en Lingüística Aplicada. Professionalment s'ha dedicat a la lexicografia i ha treballat a l'Institut d'Estudis Catalans en el diccionari normatiu, publicat l'any 1995, i en el projecte del *Diccionari del català contemporani*. Des de 1994, treballa al TERMCAT, Centre de Terminologia, a l'àrea de recerca sectorial, en l'elaboració de diccionaris, vocabularis, lèxics, etc. de diferents àmbits d'especialitat. Ha treballat, per tant, en camps tan diversos com ara assegurances, trànsit, allaus, esports d'hivern, arts, fusteria, etc. Actualment és responsable dels treballs terminològics del TERMCAT de l'àmbit jurídic, econòmic, i de ciències humanes i socials, i està treballant, entre altres projectes, en un *Diccionari de dret civil*.

⁷ Tots aquests termes, amb les seves definicions i equivalències en altres llengües, els podeu consultar a la Neoloteca (www.termcat.cat/neoloteca).